

Володимир Прокопенко

До проблем українського книгодрукування

Національному книговидавництву належить важливе місце в інформаційному просторі нашої держави. За роки її незалежності кількість видавництв значно зросла. Якщо до 1990 р. книжкову продукцію випускали 26 державних і 31 відомче видавництво, то з 1991 р. була надана можливість займатися книговидавничою діяльністю газетно-журнальним видавництвам, редакційно-видавничим відділам (підприємствам) обласних комітетів у справах преси та інформації, всім вищим навчальним закладам, науково-дослідним установам, провідним музеям і бібліотекам, іншим організаціям. Сьогодні функціонує понад 800 видавничих структур різних форм власності. Вони випускають усі види літератури: соціально-економічну й суспільно-політичну, енциклопедичну й довідкову, художню й дитячу, науково-технічну і сільськогосподарську, медичну, юридичну й правову, навчальну для загальноосвітніх шкіл, технікумів, вузів тощо.

Книжкову, газетну, журнальну, образотворчу, аркушеву продукцію виготовляють понад 1,5 тис. поліграфічних підприємств, цехів і дільниць.

За цей же період більше ніж удвічі зросла кількість друкованих періодичних видань, кожне з яких прагне знайти власне інформаційне обличчя. Значно розширилася тематична палітра.

Змінився й книжковий ринок. Він поповнився творами, які раніше не видавалися або тривалий час замовчувалися, книгами про відродження української культури, розвиток державності України.

Об'єднаними зусиллями видавництв, видавничих організацій і поліграфічних підприємств оперативно випущено словники, посібники, необхідні для реалізації Закону про мови. Випускаються твори М.Грушевського, Д.Яворницького, В.Винниченка, М.Драгоманова, М.Костомарова, інших видатних учених, письменників, твори репресованих, призабутих авторів у серіях «Історична спадщина України», «Культурна спадщина України», «Україна. Голоси історії», бібліотеках «Пам'ятки історичної думки України», «Літературні пам'ятки України», «Книги зарубіжжя» тощо.

Цільові тематичні програми охоплюють великі масиви художньої, дитячої літератури, з проблем національного відродження.

Важливе значення для вітчизняного книговидання мають постанови Кабінету Міністрів України про серії «Книга пам'яті України», «Звід пам'яток історії та культури України», «Реабілітовані історією» тощо.

Вагомим внеском до 50-річчя Перемоги став 210-томний історико-меморіальний серіал «Книга пам'яті України». Є плани підготувати ще 30 додаткових томів. Кабінет Міністрів України на початку квітня 1996 р. прийняв спеціальну постанову «Про продовження випуску «Книги пам'яті України», якою передбачено ряд заходів до завершення в 1996-1997 рр. видань серіалу. Зокрема, намічено завершити підсумкову «Книгу

пам'яті України» з узагальненими відомостями про внесок українського народу в перемогу над фашизмом у другій світовій війні, про подвиг громадян України в боротьбі за свободу й незалежність; видати поіменно зведену «Книгу пам'яті України» про загиблих у воєнних конфліктах, в яких брав участь колишній Радянський Союз.

За фінансової підтримки уряду до 50-річчя Перемоги у Великій Вітчизняній війні вдалося видати понад 70 назв наукової, документальної, мемуарної та художньої літератури всіх жанрів, зокрема твори письменників-фронтовиків, а також літераторів покоління «дітей війни». У реалізації цієї програми взяли участь 22 державні та недержавні видавництва. Серед видань, здійснених ними - твори О.Гончара «Прапороносці» і «Слогод про океан», П.Загребельного «Європа-45», О.Довженка «Зачарована Десна», «Україна в огні», Г.Тютюнника «Вир», М.Стельмаха «Чотири броди», Ю.Бедзика «Про що не доповідали фюреру», В.Щеця «Тайнопис», В.Бондаря «Все - правда. Листя летить проти вітру», А.Дімарова «Українська вендета», Є.Гуцала «З вогню воскресли», п'єси М.Зарудного, О.Коломійця «Тил. Планета сподівань», наукове дослідження «Українці в другій світовій війні» та ін.

Половину тиражів зазначеної тематичної програми безкоштовно було направлено бібліотекам, військовим частинам, передано госпіталям, школам.

Вагомим внеском в утвердження Закону про мови стала низка словників, випущених «Освітою», «Вищою школою», «Українським письменником», «Українською енциклопедією», «Науковою думкою», «Веселкою», «Довірою» тощо.

Аналіз роботи видавництв показує, що в складній економічній і фінансовій ситуації державні видавництва «Либідь», «Веселка», «Вища школа», «Урожай», «Освіта», «Каменярь», «Світ», СПУ «Український письменник» послідовно й наполегливо працюють над виконанням названого Закону, випускаючи літературу з самотньої спадщини українського народу, національно-культурного відродження суверенної України. Високо оцінені громадськістю та науковцями започатковані «Либіддю» видання престижних бібліотек - «Пам'ятки історичної думки України» та «Літературні пам'ятки України» («Моя сповідь» В.Антоновича, «Духовна Україна» М.Грушевського, «Історія українського друкарства» І.Огієнка, «Українські приказки, прислів'я» М.Номиса, «Історія української літератури» у 6 томах М.Грушевського, «Історія української літературної мови» І.Огієнка). У цьому ж видавництві побачили світ «Історія української культури» І.Крип'якевича, чотири книги найповнішої «Історії української літератури» та ін.

«Науковою думкою» відновлено «Бібліотеку української літератури», завершено видання п'ятитомника «Українська література в загальнослов'янському і світовому контексті», випущено двотомник «Українські гуманісти епохи Відродження» тощо.

«Веселкою» започатковано нові серії книжок і бібліо-

тек для дітей. Серед них: «Мово рідна, слово рідне», «Українське відродження», «Світочі», «Золоті ворота», «Живиця», «Нашого цвіту по всьому світу», «Перша книжка генія», «Український дивосвіт», «Родинне коло», «Ластовенятко» та ін. За 1991-1995 рр. обсяг українських книжок у цьому видавництві за назвами й тиражем дорівнює 93%.

Серед недержавних видавництв і видавничих організацій можна відзначити такі, як «Абрис», «Основа», «Довіра», «Обереги», «А-ба-ба-га-ла-ма-га», «Перун», «Спалах», «Генега», «Глобус», «Відродження», «Просвіта», «Вентурі» та ряд інших, україномовна література яких відома далеко поза межами нашої землі.

Удосконалюється і розширюється робота з випуску літератури мовами національних меншин. На виконання постанови Кабінету Міністрів від 15 серпня 1992 р. «Про спеціалізовані редакції для випуску літератури мовами національних меншин» четвертий рік функціонує державна система для задоволення потреб у літературі різних національностей, які проживають в Україні. За цей час Головна спеціалізована редакція літератури мовами національних меншин, спеціалізовані редакції при державних видавництвах «Каменярь», «Карпати», «Маяк», «Донбас», «Січ», «Таврія», «Прапор», «Освіта», «Світ», «Крымучпедгиз» випустили понад 220 назв офіційних видань, підручників і навчальних посібників, творів художньої літератури, розмовників 56 національними мовами. Усі ці видання двомовні (мовою етносів України та державною).

Хоча кількість видавничих структур в останні роки зросла, це поки що не поліпшило якісні й кількісні показники книговидання. Найвищого рівня випуск книг за даними «Книжкової палати України» досяг у 1989 р. - 8449 назв загальним тиражем 189,5 млн. прим. У 1993-1995 рр. кількість назв становила відповідно - 5002, 4752, 6109; загальні тиражі випуску видань за ці роки державними й недержавними видавництвами становили відповідно 87,5 млн. (1993), 52,1 млн. (1994), 68,2 млн. (1995).

Значно скоротився випуск художньої літератури українською мовою (1991 р. - 572 назви, 1995 р. - 351 назва). Якщо кілька років тому видавництво «Дніпро» (донедавна найбільше видавництво художньої літератури в Україні) випускало 220-250 назв книг щорічно, то в 1995 р. - 18 назв.

Зменшився випуск творів сучасних українських та зарубіжних авторів, книг української класики. Майже припинився випуск образотворчих, краєзнавчих, туристичних видань.

Склалося критичне становище з випуском шкільних підручників. Лише за останні два роки їх недодало понад 11 млн. прим. З 1994 р. припинено випуск підготовлених до друку творів українських і зарубіжних письменників, вивчення яких передбачено новими навчальними програмами.

Ситуація може призвести до повної дезорганізації випуску підручників, а це, в свою чергу, - до зриву навчального процесу. Надзвичайно скрутне становище

спеціалізованих поліграфічних підприємств Харкова, які виготовляють 80 відсотків шкільних підручників.

Фактично припинився випуск книг «Бібліотечної серії». Потрібні ефективні заходи щодо видавничої справи. Особливої уваги й державної підтримки потребують україномовні видання, дитяча, навчальна, наукова, енциклопедична література, книги мовами національних меншин.

Реальний шлях досягнення цього - введення пільгового оподаткування при випуску й розповсюдженні суспільно важливих друкованих видань, зміцнення матеріально-технічної та сировинної бази поліграфії, що можливо лише за умов прийняття відповідних законодавчих актів, виконання прийнятих державних програм.

Проводиться робота, спрямована на створення вітчизняної поліграфічної бази, врегулювання нормативно-правового забезпечення книговидання і преси. Освоюється випуск і розпочинається експериментальне виробництво поліграфічних фарб, фототехнічних плівок, поліграфічних лаків, фотополімерних пластин нового типу для виготовлення друкарських форм, технічних тканин, газетного, офсетного та інших видів друкарського паперу, картону, дослідних зразків поліграфічного устаткування. Переоснащується Жидачівський целюлозно-паперовий комбінат для випуску газетного паперу підвищеної якості, реконструюється Дніпропетровська паперова фабрика.

На превеликий жаль, нам не вдалося зберегти цивілізовану систему книгорозповсюдження - невід'ємну складову книговидання. Відбувається руйнація і перепрофілювання підприємств книгорозповсюдження. Внаслідок повального роздержавлення мережі книготоргівлі стан цієї важливої складової культурно-виховної сфери значно погіршився.

Позитивним явищем є збільшення уваги до ділових контактів, зустрічей, переговорів, взаємовигідних контрактів, укладання угод із зарубіжними партнерами. Поступово наші видавці набувають досвіду ефективної співпраці на міжнародному книжковому ринку. Нинішнього року книговидання України було вдало представлено в Лондоні, Болоньї, Лейпцігу, Женеві, Варшаві. Наша держава бере участь у міжнародних книжкових виставках-ярмарках, проводяться ярмарки у Львові, Харкові, Києві.

Розширюється співробітництво з іншими країнами на правово-договірній базі. Зважаючи на рекомендації Ради Європи з питань розширення міжнародного співробітництва та приєднання України до європейських стандартів і принципів, підписано угоду про співробітництво між Міжнародним агентством стандартної нумерації книг та Національним агентством ISBN в Україні щодо запровадження в нашій державі цієї системи.

На часі - покращення взаємодії бібліотек з видавництвами й видавничими організаціями України у благодійній справі духовного відродження народу, підвищенні його інтелектуального потенціалу.

У фонді УНІК (інститут рукопису НБУВ, од. зб. 336, арк. 47-55) серед неопублікованих матеріалів «Бібліологічних вістей» нам пощастило виявити рукопис, який за багатьма ознаками, належить видатному українському книго- та літературознавцю, члену-кореспонденту Академії наук України, проф. С.Маслову. На такі припущення наштовхують, передусім, нотатки вченого до майбутньої монографії, зокрема «Вступ до книгознавства», його лекції для аспірантів УНІК. Було проаналізовано праці тогочасних корифеїв книгознавства. Ми йшли шляхом виключення і порівняння кола наукових тем та почерків.

Текст написано українською мовою. За науковим рівнем він міг належати М.Куфаєву, який, до речі, писав тільки російською, але про його концепції якраз і йдеться в матеріалі. Ю.Меженко мав інший стиль викладу, інший почерк, як і Л.Биковський. Ідентифікація почерків за багатьма рукописами Сергія Маслова (за що ми широ завдячуємо співробітникам інституту рукопису НБУВ І.Лисиченко та Т.Воронковій) дає підстави для думки, що перед нами неопублікована праця Сергія Маслова. На жаль, у рукописі загублено останні сторінки, що, можливо, пролило б світло на розвідки і спростило наші розшуки. Втім, вагомість матеріалу незаперечна для сучасників дослідників.

Наталія Солонська

Сергій Маслов

Шляхи розвитку науки про книгу

Куфаєв у своїй праці «Проблеми філософії книги» відзначив, що книгознавство переживає нині філософський період і знання про книгу далеко ще не закінчене тепер, напередодні дальшого чисто наукового розвитку. Цей момент філософської стадії розвитку науки є моментом властиво історичним для неї, в протилежність попередньому передісторичному моменту.

Розглянути передісторичний шлях науки про книгу, еволюцію її визначень, обсягу, завдань та методів є мета цієї роботи.

Початок книгознавства, власне окремих його дисциплін, можна бачити уже десь у глибокій давнині. Каталоги Асстро-Вавилонських бібліотек VII віку (до Р.Х.), таблиці Колимаха, бібліотекаря Александрійської бібліотеки III ст. - от зародки бібліографії, яка, правда, не мала в той час такої назви.

Бібліотекар університету бібліотеки в Граці Ейхлер бачить початок цієї в роботі англійського бібліофіла XIV віку Річарда де-Бері «Philobiblon», де автор зводить «до певних мети й принципів пошук про цінність книги». Цю роботу можна прийняти і за початок філософії книги.

З кінцем XVII віку в англійському словарі Чемберса уже робиться спроба визначення книгознавства й з'ясування завдань, що стоять перед цією наукою.

Бібліографія, в розумінні книгознавства за Чемберсом, крім опису й класифікації мусить дослідити історію видань книжок та підвести «теоретичні підвали під порівнюючу оцінку видань». Англійські бібліографічно-бібліотечні праці XIX віку, розробляючи питання бібліотечної і бібліографічної теорії й практики, по-біжно зачіпають інші питання книгознавства.

Німецький бібліограф початку XIX віку Еберт ототожнював бібліографію з бібліологією та бібліогнозією, вважав цей термін найповнішою назвою науки, що студіює «письменницькі твори всія віків та народів, як у них самих, так і в відношенні до окремих зовнішніх обставин». Еберт ділить бібліографію на чисту та на прикладну. Чиста бібліографія, бібліографія в значінні книгоописання розглядає книги та всю письменність у них самих, аби підвести підсумки зробленому. В залежності від матеріалу, над яким працює бібліограф, та від способу обробки будуть її різні форми. Прикладна бібліографія чи так звана зовнішня студіює зовнішній бік книжки і книги у відношенні до зовнішніх обставин, у відношенні до друку їх, матеріалу, мистецької зовнішності, формату, цілості їх, оправи і т.п. Так Еберт ширив межі поняття бібліографії, вводячи до нього, крім книгоопису, інші питання науки про книгу.

На початку XIX віку виникає новий термін - бібліотекознавство, але поки що тільки в значінні сукупності практичних відомостей, необхідних аби «збірку книжок перетворити в бібліотеку». Зустрічається він уперше в 1808 р. в роботі молодого бібліотекаря Мюнхенської придворної і Державної бібліотеки Шреттінгера в «Строці повного курсу бібліотекознавства». Цей термін, вживаний німецькими бібліотекарями всього XIX віку, поволи доходить до визначення книгознавства в цілому.

Такі широкі завдання ставить перед бібліотекознавством вищезгаданий уже німецький бібліотекар Ейхлер у своєму докладі, читаному в Австрійському товаристві бібліотекознавства в 1896 р.

Правда, Ейхлер не настоює на цьому терміні і припускає, що «книгознавство й бібліотекознавство», можливо, краще визначили б науку про книгу. На його